

TELESNE PRAKSE ŠPORTA KOT TORIŠČE SLOVENSKEGA NACIONALIZMA: "VSAK POEDINEC JE V NARODU TEKMOVALEC!"

Povzetek: *Enostavne telesne prakse športa lahko ljudem omogočijo zamišljanje v člane nacionalne skupnosti, saj lahko akcije teles v praksah športa preberemo kot tekst, ki nosi različne pomene - tudi nacionalne. Avtor s pomočjo tekstualne analize razgradi te pomene in pokaže, da so telesne prakse športa kljub svoji navidezni apolitičnosti igrale pomembno vlogo tudi v izgradnji slovenske nacije. V časih sokolskega gibanja so v prvi vrsti nosile nacionalistične pomene. S pomočjo disciplinirane telesne vadbe so skušali sokoli doseči nacionalno kohezivnost, enako funkcijo pa so telesne prakse športa igrale tudi v času povojne Jugoslavije. Telesne akcije športnikov so nosile vlogo povezovalca med jugoslovanskimi narodi, z razpadom Jugoslavije pa se je njihova vloga spremenila v vlogo označevalcev nacionalne različnosti.*

Ključne besede: *telesne prakse, šport, nacionalizem, oblasti mehanizmi, discipliniranje teles*

Uvod: nacionalistični trening teles

Kadar steče beseda o naciji in nacionalnem, se v glavah akterjev takoj porajajo abstraktne ideje o nacionalnih značilnostih, o nacionalni identiteti in o kazalcih nacionalnosti, le malokdo pa pri tem pomisli na vsakdanje prakse ljudi, prek katerih se nacionalno sploh vzpostavlja. Težava, s katero se namreč še danes v slovenskem prostoru srečujejo mnogi raziskovalci in akademiki, je, da sploh nočejo, ne morejo ali morebiti ne znajo prepoznati procesa vzpostavljanja nacije in jo raje pojmujejo kot nekaj izvorno danega in vnaprej konstituiranega.¹ Na podlagi teh idej nekateri gradijo svoje kariere, s tem pa nenehno artikulirajo in reproducirajo

* Mag. Gregor Starc je mladi raziskovalec na Fakulteti za šport Univerze v Ljubljani in doktorski študent na ISH - Fakulteti za podiplomski humanistični študij.

¹ Zdravorazumsko gledano je takšno pojmovanje neproblematično in lahko dojemljivo, zaradi vstopanja Slovenije v evropske povezave pa tudi politično zelo privlačno. Kot gobe po dežju namreč rastejo različne vladne institucije, katerih naloga naj bi bila ohranjanje slovenskosti na vseh področjih in branje kulture ne dotakljivosti pred tujimi vplivi. S tem skuša država omiliti bojazen svojih državljanov pred tujim ogrožanjem in pred izgubo lastne veljave. Te institucije nacionalnost vidijo kot množico kulturnih, etničnih in družbenih značilnosti ter se celo izgrajujejo na idejah, kako zamrzniti trenutno stanje in ga obvarovati pred spremembami.

določeno vednost o tem, kaj je nacionalno.² Nacija tako pogosto celo v akademskih razpravah ostane neizzvana in statična kategorija. Vsaka družba namreč vzpostavi svoje lastne načine funkcioniranja, ki jih zelo nazorno opisuje Foucault: "Vsaka družba ima lasten režim resnice, lastno 'splošno politiko' resnice, ki jo predstavljajo: tipi diskurza, ki jih družba sprejema in jih naredi, da delujejo kot resnični, mehanizmi in instance, ki posamezniku omogočajo, da razlikuje med pravilnimi in napačnimi trditvami, in sredstva, s katerimi je vsaka sankcionirana, ter status tistih, ki so pooblaščen za sporočanje o tem, kaj šteje kot resnično" (2001: 131). Vsi načini našega razumevanja sveta, kategorije in koncepti, ki jih pri tem uporabljamo, so namreč zgodovinsko in kulturno specifični (prim. Burr, 1995: 3). Načini razumevanja sveta in razvoj vednosti tako niso rezultat 'objektivnega' opazovanja sveta, ampak so odvisni od trenutnega družbenega in ekonomskega stanja. Ravno ta iztočnica nam daje možnost drugačnega pogleda na fenomen nacionalnega in nam omogoči dojemanje nacionalizma kot relacijskega družbenega pojava, ki se vedno zgodi ob stiku dveh skupin.

Frederik Barth (1998), ki je konec 60. let prejšnjega stoletja aktualiziral paradigatski lom v antropologiji, je etnično razliko definiral kot družbeno organizacijo kulturnih razlik. Etničnost kot tudi nacionalnost, namreč nista izvorna pojava - ne obstajata od nekdaj in nista nespremenljiva, temveč sta situacijska. Če se pri tem naslonimo na Foucaultovo epistemologijo, lahko rečemo, da se v nacionalnosti in nacionalizmih zrcalijo oblastni odnosi, ki funkcionirajo prek mehanizma ločevalnih praks. Te vzpostavljajo razlike med lepim in grdim, primernim in neprimernim, moralnim in nemoralnim in nenazadnje razlike med Nami in Drugimi (prim. Foucault, 1999: 417). Na tej točki pa trčimo ob bistvo nacionalizma, katerega osnovna družbena funkcija je vzpostavljanje in ohranjanje razlike med Našo skupnostjo in tistimi, ki so zunaj nje. V tem dinamičnem procesu so kot označevalci etnične oziroma nacionalne identitete lahko mobilizirane različne stvari - od predmetov in prostorov (npr. knežji kamen ali Triglav), pa vse do najbolj neopaznih vsakdanjih telesnih praks ljudi. Med telesnimi praksami v tem smislu še posebej izstopajo telesne prakse športa, ki so v času oblikovanja ideje slovenske nacije od sredine 19. stoletja pa vse do danes igrale pomembno vlogo. V nadaljevanju dekonstruiramo kompleksne pomene, ki so jih enostavne telesne prakse športa v tem času pridobivale, spreminjale in jih izgubljale, v tem oziru pa nas predvsem zanima, kako so te prakse ljudem omogočile zamišljanje v nacionalno skupnost. Akcije teles v športnih praksah je namreč mogoče prebrati kot tekst, ki nosi številne pomene - tudi nacionalne.

² Slikovit primer takšnega delovanja so npr. ne tako maloštevilni slovenski jezikoslovci in slavisti, ki slovenski jezik razumejo kot nekaj, kar se ne bi smelo spremeniti, in pogosto ostro nastopajo proti vsem izrazom, ki jih ljudje izpeljejo iz drugih jezikov ali si jih enostavno izmislijo. Na ta način negirajo eno izmed jezikoslovnih 'resnic', da je jezik živ organizem. Če je jezik živ, pomeni, da se nenehno spreminja in povsem nesmiselno je, da bi s purističnim delovanjem umetno zavirali ta razvoj. Jezik je namreč vsakdanja praksa ljudi.

Telesne prakse športa in nacionalizem

Z analizo nacionalizma, ki podlago za svoj obstoj išče tudi v telesnih praksah športa, je mogoče obravnavati sicer prikrite in neopazne oblastne mehanizme. Telovadnice, stadioni in igrišča so od začetka svojega obstoja predstavljali polja, na katerih so države dokazovale in merile svoje moči v mirnodobnem času. Telesa športnikov so pri tem delovala kot orodje nacionalnih držav za dokazovanje superiornosti nad Drugimi in za združevanje svojih subjektov v nacijo. Pri tem ni šlo le za športne zmage idealnih pripadnikov nacije - športnikov, ampak za discipliniranje teles vseh pripadnikov nacije. O pojavu športa, kot ga poznamo danes v Evropi, lahko govorimo od druge polovice 19. stoletja naprej. V viktorijanskem obdobju se je namreč v duhu protestantske etike, ki je kot bistvo človekovega obstoja postavila njegovo učinkovitost (Weber, 1968), izoblikovala vednost o telesni aktivnosti kot pogoju moralnega zdravja ljudstva. S pomočjo telesnih praks športa naj bi med ljudmi izginili nezdravi nagoni, ali kot pripominja Rowe: "V devetnajstem stoletju se je med mladimi moškimi 'uradniškega' razreda širila bojazen, da bi 'brezdelni' prosti čas 'navadnega človeka' vodil k telesni degeneraciji, k oslavljenemu kraljestvu, nezmožnemu lastne obrambe (ali napada), in k izprijenosti naroda s spodkopanim moralnim značajem" (1999: 16). Ideja, ki je izhajala iz viktorijanske fascinacije nad grško antično vzgojo s pomočjo telesnih praks športa, je napajala mit o plemenitosti športnih praks, ki naj bi učinkovale tudi na moralni razvoj posameznika. Razvil se je model 'mišičaste krščanskosti' - izgrajevanja morale ljudi (in s tem nacije) prek neposrednega discipliniranja njihovih teles (prim. Clarke in Critcher, 1985: 62). Telesne prakse športa so tako pridobile racionalno utemeljitev svoje upravičenosti, v katero so ljudje lahko verjeli.

Na področju današnje Slovenije so se pred športom, v današnjem pomenu besede, v 19. stoletju izoblikovali različni gimnastični sistemi, kot sta bila npr. turnerstvo in sokolstvo, ki so zelo formalistično in mehansko predpisovali izvajanje določenih gibov in gimnastičnih vaj (za opis teh vaj glej npr. Šugman, 1997: 62-63; Stepšnik, 1968: 31-58). Obe gibanji sta telesne prakse športa izrabljali predvsem v politične namene. Organizirani sta bili namreč po vzoru vojske in njuni pripadniki so nosili celo razpoznavne uniforme. Centri njihovega delovanja so bile telovadnice, ki so predstavljale središča političnega življenja, in prireditve, npr. sokolski zleti - množični spektakli, na katerih je sodelovalo tudi po več tisoč udeležencev, ki so vsi hkrati izvajali iste gimnastične vaje. Te so na eni strani služile kot krinka njihovega političnega delovanja, na drugi strani pa so pripadnikom gibanj in celotni skupnosti predstavljale simbol nemštva oziroma slovanstva. Stepšnik na primer o turnerstvu pravi: "Beseda turner torej ni pomenila samo telovadca po zgolj tehnični strani, temveč telovadca, v katerem sta [...] nemška meščanska zavest in vadba sama, najtesneje povezana. Zato je Jahn dejavnost imenoval Vaterlandsturnen, domovinska telovadba" (1968: 34).

V tovrstnem discipliniranju teles se je zrcalila npr. ideja o 'tipičnem' nemštvu, ki je strogo omejevalo telesne prakse. Stepšnik (ibid.) tudi pripominja, da so morali biti turnerji skromni glede hrane in pijače, alkohol in tobak pa sta bila sploh prepovedana. S telesnimi praksami se je reproducirala vednost o 'nemškem' telesu, ki

je vsebovalo kulturne poteze nemštva, kot so jih reprezentirali: disciplina, razum, natančnost, moč, uniformnost, strogost in druge. Podobno vlogo je v oblikovanju slovanskih nacionalističnih gibanj igralo sokolstvo, kar lahko zaznamo v besedah dr. Miroslava Tyrša, začetnika gibanja: "Kdor Čeh, ta Sokol" (Stepišnik, 1968: 50). Tudi slovensko sokolsko gibanje je skrbelo za javno moralo, ki je po Gangljevih besedah "[...] padla globoko pod normalno mero. Popustile so skoro vse vezi, ki so vso človeško rodovino priklepale na kreposti" (1919: 2). Skrb za zdravje naroda je postala najpomembnejša naloga gibanja in Ambrožič, ki je sokolstvo označil kot veliko narodno institucijo za telesno in нравstveno vzgojo, je zapisal: "Zgodovina kliče zopet Sokolstvo na delo za telesni in нравstveni procvit naroda" (Ambrožič, 1919: 15). Kot največja sovražnika narodovega zdravja in morale sta v kontekstu sokolstva nastopala alkohol in nikotin, katerima je sokolsko gibanje napovedalo vojno: "Sokolstvo uvideva kvaren vpliv alkohola na organizem posameznika, zlasti še na mlado telo v razvoju, in pogubonosni vpliv pijanstva na naš narod [...] Ker je zdravju kvaren tudi nikotin, mora biti zmernost v kajenju za vsakega Sokola obvezna, naraščaj do 18. leta pa sploh ne sme kaditi" (Načelni in obvezni sklepi, 1919: 13). Boj proti obema sovražnikoma pa naj ne bi potekal le s pomočjo moralizirajočih pridig, ampak naj bi se telesa posameznikov disciplinirala tudi prek neposrednih telesnih praks. Takšna vadbena disciplina pa ne bi okrepila le njihovih teles, ampak tudi njihovo moralo. Le moralno neoporečen in zdrav posameznik je namreč lahko uspeval kot polnopravni član skupnosti, tisti, ki se tem pravilom niso hoteli ukloniti, pa so veljali za odpadnike. Matija Ambrožič je kot sokolski načelnik ostro napadel pomisleke nekaterih, ki so se bali, da bi ob prepovedi uživanja alkohola sokolsko gibanje izgubilo preveč članov: "Nič zato, če jih izgubimo! Saj so pijanci za sokolsko idejo, čeprav so vpisani za člane, v resnici itak že izgubljeni! Če svoje vrste tudi v resnici v tem oziru očistimo, bo to za Sokolstvo le dobiček!" (1919, 20-21).

Telesa pripadnikov obeh gibanj in vseh drugih ljudi, ki so si pripisovali določeno nacionalno pripadnost, so bila tako prek predpisanih telesnih praks skupaj z ostalimi kazalci pripadnosti vpeta v mrežo oblastnih mehanizmov, ki so jih navajali na zamišljanje v skupnost. Anderson s pojmom zamišljene skupnosti označuje vse skupnosti, ki preraščajo neposredni medčloveški stik, predstavljajo pa temelj, na katerem razlike dobijo svoj smisel (1998: 15). Ljudje namreč zaradi različnih razlogov potrebujejo mehanizme, s katerimi se je mogoče poistovetiti z Nami - z enakimi - in se omejiti od skupnosti Drugih, tudi če to pomeni iznajdbo skupnosti, kjer je prej ni bilo. Še posebej so bili takšni mehanizmi učinkovito vgrajeni v mednarodna športna tekmovanja, ki so se začela pojavljati z ustanovitvijo Mednarodnega olimpijskega komiteja. Po Ericu Hobsbawmu lahko ponovno oživitve olimpijskih iger označimo kot proces iznajdbe tradicije, pri čemer je tradicija, če jo želimo vzpostaviti, "[...] potrebno odkriti, preden jo lahko začnemo izkoriščati in oblikovati" (1993: 307). Osnovni mehanizem za iznajdbo tradicije pa je reprezentacija, ki pomene in jezik poveže s kulturo, da bi drugim ljudem razumljivo povedali ali predstavili kaj pomembnega o svetu (prim. Hall, 1997: 15). Reprezentacija je potemtakem bistveni del procesa iznajdbe tradicije, prek katerega se konstruira in širi pomen sodobnih telesnih praks športa. Ljudje namreč pojmujejo svet s pomočjo konceptov, ki funkcionirajo znotraj diskurzivnih formacij

in zajemajo dele splošne vednosti. Ti koncepti pa nam omogočijo, da lahko svet smiselno interpretiramo in ga razumemo. Zgodnjim teoretikom telesne kulture in športa je grška antika z maloštevilnimi ohranjenimi teksti in z veliko količino ohranjenega slikovnega materiala s tematiko telesnih praks, ki so jih izvajali tekmovalci na antičnih tekmovanjih, predstavljala 'logično izbiro' pri iskanju korenin in smiselnosti telesnih praks športa. Latinski izraz *mens sana in corpore sano* - Zdrav duh v zdravem telesu, s katerim je de Coubertin s somišljeniki promoviral šport in olimpijsko gibanje, je nakazoval na antični izvor ideje - nadel mu je pomen romantičnega arhaičnega. Humanizem 19. stoletja je koščku Juvenalove³ misli nadel pomen, s katerim je bilo mogoče podkrepiti mit o moralni koristnosti izvajanja telesnih praks športa. Cerkevna dogma se je transformirala v športno dogmo. Iz ideje, ki je v originalu izražala religiozno in telesno neaktivno skrb za zdravje duha in telesa, se je razvila ideja - mit o telesni aktivnosti kot osnovnemu pogoju duševnega zdravja. Za krinko te arhaičnosti pa so se skrivale drugačne, bolj utilitarne ideje: "[...] namen Olimpijskega gibanja je promoviranje razvoja tistih odličnih telesnih in moralnih kvalit, ki so temelj amaterskega športa, in druženje športnikov vsega sveta na velikem štiriletnem festivalu športa, s katerim se bo oblikovalo mednarodno spoštovanje in dobra volja ter s tem gradnja boljšega in mirnejšega sveta" (de Coubertin v Lapchick, 1996: 254).

Olimpizem je v sebi nosil idejo o dvigu moralnih kvalit, ljudi, predvsem pa idejo o dvigu telesnih sposobnosti mladih moških. Iz de Coubertinove korespondence (Lapchick, 1996: 254) je razvidno, da je bil eden izmed motivov olimpizma predvsem revitalizacija francoske družbe po hudih vojaških porazih v francosko-pruski vojni in posledičnem splošnem padcu morale ljudi. De Coubertin je, tako kot mnogi drugi Francozi, "[...] čutil, da njegova država potrebuje opomin o pomembnosti telesnega prizadevanja" (Cashmore, 1996: 250) in ravno to je bil glavni motivacijski faktor pri 'obnovitvi' olimpijskih iger. Kljub temu da se je olimpizem v prvi vrsti kazal kot pacifistično gibanje, so si po evidenci Lapchicka (1996: 254) Francozi z de Coubertinom na čelu v zakulisju prvih olimpijskih iger na vso moč prizadevali onemogočiti nastop športnikov glavne francoske nacionalne sovražnice - Nemčije.

Sovpadanje pojava gimnastičnih gibanj, olimpizma in močnih nacionalističnih gibanj s pojavom tiskanih medijev v Evropi 19. stoletja (prim. Anderson, 1998) je omogočilo povezovanje športa z idejami nacije. Mediji so namreč s seboj prinesli

³ *Rek Zdrav duh v zdravem telesu* je John Locke leta 1693 uporabil kot osnovno idejo svoje knjige *Misli o vzgoji* (prim. Zaletel, 1933: 53). Locke je očitno poznal Juvenalove Satire in je del njegove originalne misli nekoliko preobrnil ter ga uporabil za utemeljitev svojih idej. Simpatizerji nastajajočih telovadnih sistemov v 18. in 19. stoletju, še posebej privrženci olimpizma, pa so misel zgrabili z obema rokama in jo zelo uspešno vgradili v diskurz modernega športa in olimpizma ter sodobne prakse športa, s sklincevanjem na antični izvor, navidezno povezali z antičnimi praksami športa. To je bil populistični maneuver; ki je skušal telesne prakse športa prikazati kot sredstvo doseganja moralne neoporečnosti in ljudi prepričati, da morajo biti v doseganju tega cilja aktivni. Absurdni moment celotne zgodbe pa je, da je Juvenal s temi besedami skušal povedati ravno nasprotno. Zapisal je: "Če želite moj nasvet, potem prepustite bogovom, da priskrbijo, kar je dobro za nas in bo koristilo našemu [slabemu] položaju; [...] molite za zdrav duh v zdravem telesu [...]" (Juvenal, 1999: 219). S tem je pozval k telesni pasivnosti in ne k aktivnosti, h kateri so z na novo iznajdenim izrekom pozivali športni navdušenci več kot 1500 let kasneje.

dotlej nepredstavljivo dimenzijo skupnosti neznancev. Ko Anderson razvija idejo o naciji kot zamišljeni skupnosti, ugotavlja, da sta bila nacionalnost in nacionalizem, ki sta se razvila ob koncu 18. stoletja, "spontani destilat kompleksnega 'križanja' posameznih zgodovinskih sil [...], in sta nato postala [...] 'modula', zmožna (ob različni stopnji samozavedanja) presaditve v najrazličnejša družbena okolja, zlitja in združitve s širokim naborom ustreznih političnih in ideoloških konstelacij" (Anderson, 1998: 12-3). Mediji so omogočali sočasno širjenje idej med ogromnim številom ljudi, kar je omogočilo razvoj občutka hkratnosti dogajanja in je preseglo meje neposrednega človeškega izkustva. Ljudje so se začeli zavedati sočasnosti bivanja z drugimi ljudmi, ki živijo na drugem mestu, in izoblikovala se je ideja o politični skupnosti, ki je ni mogoče objeti s pogledom, a jo združuje skupna vednost o svetu.

Narodno prebudništvo v slovenskem športu: rojstvo nacionalnega telesa

Pojav športa za dosežek⁴ v slovenskem prostoru predstavljajo športna tekmovanja, ki so potekala znotraj sokolskega gibanja, v začetku omejenega le na slovenske dežele, predvsem na Češko, Slovenijo in delno tudi na Hrvaško. Idejo o sokolskem gibanju so najprej udejanjili na Češkem, podobna ideja pa se je sprva precej neodvisno izoblikovala tudi v slovenskem prostoru in 1. oktobra leta 1863 je bilo v Ljubljani že ustanovljeno prvo telovadno društvo Južni sokol (Stepišnik, 1974: 7), ki pa vsaj v svojih začetkih, v nasprotju s češkim Sokolom, svojega poslanstva ni videl v narodno prebudniškem delu. Češki sokolski vaditelj Vesely, ki je deloval v Ljubljanskem Sokolu, je namreč po svojem odhodu iz Ljubljane razočarano zapisal: "Prevzeli so le zunanjo obliko čeških Sokolov, o sokolski misli pa se jim ni niti sanjalo" (Zaletel, 1933: 192). O začetni nepomembnosti nacionalnega v slovenskem sokolstvu pričajo tudi pravila, sprejeta na ustanovnem občnem zboru. To so bila le prevedena pravila dunajskega Turnvereina, razlikovala pa so se prav v paragrafu, ki je govoril o domovinskih čustvih (prim. Stepišnik, 1974: 18-9). Stepišnik sicer trdi, da je bil ta člen izpuščen, da bi se izognili konfliktom z deželno vlado, vendar pa Veselyjevo razočaranje priča drugače. Južni sokol je bil tako v začetku ustanovljen kot gimnastično društvo, katerega namen je bil "[...] dajati pobudo, priložnost in navod telesnim vajam" (Stepišnik, 1974: 19) in ni poudarjalo nacionalističnih idej. Proti koncu 19. stoletja pa se je slovensko sokolstvo začelo vse bolj zgledovati po češkem, ki je svoj obstoj gradilo na nacionalističnih in panslovanskih idejah. Tako je telovadba tudi v slovenskem prostoru začela predstavljati le sredstvo discipliniranja članov v nacionalne subjekte prek njihovih teles. Telesne prakse športa so po eni strani služile za krepitev njihovih teles, po drugi strani pa so deželnim avtoritetam prikrivale politično angažiranje članov, ki so prek srečevanj v društvenih prostorih, na tekmovanjih, izletih in proslavah gradili slovensko in

⁴ S terminom šport za dosežek želimo poudariti, da je šlo pri tovrstnih praksah za doseganje rezultata oziroma tekmovanje, ne moremo pa trditi, da je bil to vrhunski šport, ki ga danes povezujemo s profesionalizmom. Sokolstvo je poklicni šport zavračalo, tako kot ga je dolgo časa zavračalo tudi olimpijsko gibanje, preden je v svoje delovanje vgradilo ekonomsko oz. tržno logiko.

jugoslovansko nacionalno idejo. Po prvi svetovni vojni in ustanovitvi države SHS sokolskemu gibanju ni bilo več treba skrivati političnega delovanja. Engelbert Gangl je kot uvodni stavek v prvi številki glasila Sokol zapisal: "Sokolstvo je bojna organizacija, kadar je treba braniti obstoj in svobodo naroda ter čistost narodne misli" (1919: 1). Ustanovitev nove države je gibanje pozdravilo z navdušenjem: "Bratje Sokoli! Ujedinjeni smo, ujedinjeni popolnoma; izginjajo razlike plemen, razlike vere in nesmiselne meje "dežela", ki nam jih je potegnil v teku časa smrtni sovražnik, črna usoda v neizmerno našo škodo. In tako koraka zopet Sokolstvo prvo na čelu vsem kot sijajni vzor narodno čutečih borilcev, kažo, kako naj se ujedini tudi ves narod, vse ljudstvo našega juga, kako naj tvorimo vsi skupaj eno celoto z istimi pravicami in istimi dolžnostmi - trije sinovi ene družine, enega očeta, ene majke, sinovi ene krvi: Sava, Jovo in Janez" (Bloudek, 1919: 57).⁵

S tem so se telesne prakse športa izkazale za učinkovito sredstvo širjenja političnih idej. Lahko jih preberemo kot tekst, znotraj katerega se odvijajo politični boji, na kar kaže tudi Kovačičeva izjava: "Kdor bi se zanimal za Sokolstvo le časih, kdor bi ga poznal samo na videz, ta bi v svoji nevednosti mogel trditi, da goji Sokolstvo samo telovadbo. Kdor se upa kaj takega trditi, prizna že s tem, da v bistvu ne pozna Sokolstva. Enako napačno bi trdil tudi oni, ki bi hotel dokazati, da v sokolskem društvu ni neobhodno potrebna telovadba, češ, sokolovska ideja je tako bogata v svojem notranjem bistvu, da se lahko smotreno razvija in uspeva tudi brez telovadbe. Sokolska misel je res globoka po svoji notranjosti, telovadba ji tvori samo nekaj zunanjega. Priznavamo to!" (1919: 30). Telesne prakse športa so torej funkcionirale kot znak, ki so ga ljudje lahko prebrali. Mišičasta moška telesa telovadcev, ki so bila posledica športne vadbe, so ponazarjala moč slovenskega naroda, moč slovenskih moških,⁶ ki so predstavljali bit slovenske nacije. Slovensko sokolstvo se je navduševalo nad Tyrševimi idejami o moškosti kot atributu nacije, vendar pa je puščalo tudi prostor ženskosti. V Načelnih in obveznih sklepih so namreč zapisali: "Sokolstvo se zaveda, kolikega pomena je za narod telesno zdrava in нравstveno jaka žena kot mati narodovega potomstva, kot gospodinja v družini, kot učiteljica mladine, kot javna delavka, posebno pa še v zgodovinskih narodovih krizah. Zato naj bo enakopravna članica sokolskega društva. Društvo imej moški in ženski odsek, ki naj imata vso upravo skupno, ločena pa naj bosta tehnično (v telesnih vajah)" (1919: 11). Iz tega je jasno razvidno, da vloga moških in žensk ni bila enaka. Če so bila telesa moških disciplinirana kot sredstvo boja, je bilo discipliniranje teles žensk namenjeno zagotavljanju potomstva, kar predstavlja preslikavo takratnih spolnih družbenih norm. Vsekakor pa je telesna vadba na ta način telesa individuumov spreminjala v telo nacije - v skupnost, s katero so se lahko posamezniki identificirali.

⁵ Udeležil se je diskurz o družini južno slovanskih bratov, ki je po drugi svetovni vojni, pa vse do razpada Jugoslavije v devetdesetih letih 20. stoletja, napajal idejo jugoslovanstva, idejo bratstva in enotnosti in ljudem omogočal življenje v skupni državi. Ko je ta diskurz padel, je umanjala tudi ta imaginacija - ljudje so izgubili sposobnost zamišljanja v takšno skupnost.

⁶ Slovensko sokolstvo je bilo v začetnih desetletjih izključno moško gibanje. Prvi ženski telovadni odsek je bil ustanovljen leta 1898, a zaradi hegemonnega moškega diskurza ni nikoli nosil takšne simbolne vloge. V konkurenčnem orlovskem gibanju pa so udeležbo žensk pri vadbi zaradi pritiska cerkve leta 1909 celo za nekaj časa prepovedali (Stepišnik, 1974: 211).

Še posebej pa je slovensko nacionalno telo postalo vidno na športnih tekmovanjih. Prvo tekmo, ki jo je na področju Slovenije organiziral Južni sokol leta 1864, so imenovali odlikovalna telovadba (Stepišnik, 1968: 116), tekmovalništvo pa je v hegemonem sokolskem diskurzu o športu nosilo poseben pomen. V Tyrševi doktrini⁷ je bilo tekmovalništvo upravičeno le, če je bilo plod dolgoletne, zavestne in vsestranske vadbe (Mrvoš, 1932: 25), kar kaže na sorodnost s protestantsko etiko, ki je delo poudarjala kot najpomembnejši kazalec vere (prim. Weber, 1968). Tekmovalni dosežek ni predstavljal osnovnega cilja, ki bi ga s pomočjo redne telesne vadbe sokolski telovadci želeli doseči zase. Osebni motivi tekmovalcev niso smeli predstavljati bistva udeleževanja tekmovanj, saj je bil nastop, v skladu s Tyrševo doktrino, v prvi vrsti nastop za svoj narod: "Vsak poedinec je tedaj tu v narodu [...] tekmovalec, vsako društvo tu bojitelj - ves narod vidimo tu v častnem boju, kjer vodi vse edina težnja: doseči najvišje cilje v prosoh povzdige naroda. V tem boju ni zlobe, ni zavisti, ampak tu obvlada krepost: veseliti se nad uspehi drugih, zakaj uspeh mojega brata ali prijatelja ali celo tudi konkurenta je vendar tudi moj uspeh, ker to ni uspeh, dosežen iz osebnih povodov, ampak iz povodov narodnih" (Kren, 1931: 19-20; poudaril G.S.). Ta misel izraža tudi sestavni del kasnejšega olimpijskega diskurza, ki je bil utelešen v olimpijskem geslu: "Važno je sodelovati in ne zmagati." Takšen diskurz je poudarjal komponento moralnega v športu, ki je ljudem onemogočala pogled na telesne prakse športa kot na egoistične in narcisoidne dejavnosti in jim pridala značaj plemenitosti. Hkrati pa se je znotraj sokolskega diskurza o športu uveljavila misel, ki je telesne prakse športa predstavljala kot sredstvo za krepitev naroda ter mu s tem omogočala preživetje med močnejšimi narodi.⁸ Legitimacijo boja za krepost naroda je sokolsko gibanje utemeljevalo v naravi sveta in je na ta način ljudem omogočalo zdravorazumsko dojetje svojih idej: "Celotna zgodovina nastajanja človeštva je sestavljena iz neprestanega boja za obstanek, v katerem podleže in umre vse, kar je za življenje nesposobnega in ostane ohranjeno okamenelo v skalah ali zapisano v knjigah, ki se imenujejo zgodovina [...] Temu zakonu se uklonijo tudi najmočnejše družbe in najstarejši narodi, pa tudi sam človek kot del splošne narave" (Mrvoš, 1932: 18).

Slovenska Sokolska zveza je leta 1907 postala članica Mednarodne gimnastične zveze in že istega leta so se njeni člani prvič pomerili na mednarodnem tekmovanju v Pragi (Stepišnik, 1968: 118). Tako kot na olimpijskih igrah tistega časa je tudi na mednarodnih tekmah prihajalo do pojavnosti, da so telovadne zveze z avstro-ogrškega področja nastopale kot nacionalno samostojne članice, kar kaže na to, da je šport zasedal pomemben politični položaj tudi v konstrukciji ostalih evropskih nacij. Po koncu prve svetovne vojne, ko je slovenski prostor postal del države SHS, je tekmovalni šport znotraj sokolstva postajal vse pomembnejši, čeprav sta se izob-

⁷ Sokolski program češkega prosvetitelja Miroslava Tyrša je v slovenskem prostoru funkcioniral na način, na kakršnega v cerkvi funkcionira Sveto pismo. Tyrš je predstavljal referenčno točko, s katero je bila v končni fazi utemeljena vsaka akcija pripadnikov Sokolov. Podeljena mu je bila funkcija tistega, ki govori Resnico in je hkrati merilo Resnice: "Kakor ni pravi kristjan oni, ki nosi krščanstvo le na jeziku, ki pa ne živi po Kristusovih naukih, istotako ni pravi Sokol tisti, ki ne živi po Tyrševih načelih in ni prepričan o iskrenosti njegove ideje" (Kozman, 1919: 103).

⁸ Te ideje so sokolski protagonisti sicer promovirali kot načela evlucijskega razvoja.

likovali dve struji, ki sta imeli glede tekmovanj precej različna pogleda. Ena je nastope na mednarodnih tekmovanjih podpirala, druga, tradicionalno usmerjena, pa jih je označevala kot nasprotno sokolski doktrini. Ko je leta 1924 sokolska vrsta Jugoslavije prvič nastopila na olimpijskih igrah, je s prvim mestom Leona Štuklja na drogu dosegla tudi prvo olimpijsko medaljo, vendar pa vodstvo Jugoslovanske sokolske zveze nastopa na olimpijskih igrah ni preveč odobraval, kar odraža razglas načelnika Jugoslovanske sokolske zveze: "Udeležili smo se znamenite olimpiade v Parizu. Tekma sicer ni bila po našem okusu, ker ne ustreza temeljnim principom naše telesne vzgoje, toda udeležili smo se je, ker smo se ravnali po tujih okusih in manirah zaradi tega, da ponesemo ime naše matke Jugoslavije na najbolj široko mednarodno polje" (Ambrožič; v Stepšnik, 1974: 193). Ta nastop pa je na Slovenskem tudi sicer dvignil precej prahu, saj so hoteli na olimpijsko tekmovanje tudi člani orlovskih društev, ki pa niso bili člani nobene mednarodne športne organizacije in na igrah zaradi tega ne bi mogli nastopiti. Njihovo nezadovoljstvo se je kazalo tudi v komentarju o nastopu slovenske sokolske vrste, objavljenem v časopisu *Slovenec*, ki je bil naklonjen bolj katoliško usmerjenemu orlovskemu gibanju: "In če pomislimo, da imamo v Sloveniji še nekaj telovadcev, ki bi se brez dvoma bolje odrezali na olimpijadi kot Sokoli, nikakor ne moremo biti na ta uspeh ponosni. Čudno se nam zdi, da se morejo tudi taki telovadci udeležiti mednarodne tekme, ki vaj ne obvladajo" (*Slovenec*, 1924: 6).

Na tak način se prek telesnih praks športa konstruira pomembnost mednarodnega nastopa za nacijo, ki je lahko s slabim nastopom svojih tekmovalcev osramočena in z dobrim nastopom povzdignjena. Takratna osrednja slovenska časopisa *Slovenec* in *Slovenski narod* sta o dogajanju na olimpijskem tekmovanju poročala vsak dan. Pripadniki skupnosti so lahko prek časopisov spremljali nastope svojih rojakov in tovrstna prisotnost v mednarodnem prostoru je začela dobivati nacionalni pomen. Zaradi tega sodelovanje na mednarodnih športnih prireditvah ni zamrlo, ampak je postalo najvidnejši del športnih praks na Slovenskem in v celotnem jugoslovanskem prostoru. "Eno pleme, ena kri, ena misel, ena volja od vzhoda do zahoda, od juga do severa. Povsod bratje, povsod sestre!" (Gangl, 1919: 3) je bila jugoslovanska ideja, ki jo je sokolstvo mobiliziralo v izgrajevanju jugoslovanskega diskurza o družini jugoslovanskih narodov. Ta se je na balkanskem prostoru uspešno ohranjal do konca osemdesetih let 20. stoletja, ko so ga z mesta hegemonnega diskurza izrinili lokalni opozicijski diskurzi, ki so postali hegemoni diskurzi novo nastalih nacionalnih držav na ozemlju nekdanje Jugoslavije.

Narodno (ne)enotnostni diskurz v slovenskem športu: utrjevanje jugoslovanskega nacionalnega telesa in njegov konec

Po drugi svetovni vojni, ko je slovenski prostor postal del povojne socialistične Jugoslavije, se diskurz telesa v športu kljub velikim spremembam v družbeno-političnem življenju ni kaj dosti spremenil. Nova, socialistična miselnost je svojo vednost glede telesnih praks športa v veliki meri črpala iz sokolskega in orlovskega gibanja ter prevzemala tudi identične oblastne mehanizme. Takoj po vojni je bil

Slika 1: Skupinske vaje na prvem jugoslovenskem vsesokolskem izletu v Ljubljani 1922.

918

ustanovljen Fizkulturni odbor Slovenije in osnovna programska misel, podana na ustanovnem sestanku, je bila: "Telesna kultura našega ljudstva ni in ne more biti odtrgana od političnega in kulturnega življenja. Gibanje mora biti vsebinsko in organizacijsko enotno, namenjeno enemu samemu skupnemu smotru, [...] zajeti mora najširše plasti ljudstva" (Uлага, 1976: 287; poudaril G.S.). Tako kot v sokolstvu je bilo tudi v povojnem fizikulturništvu njegovo delovanje usmerjeno k discipliniranju teles množic. Na tem sestanku se je namreč sokolska organizacija razpustila

Slika 2: Vaje na orodju na prvem jugoslovenskem vsesokolskem izletu v Ljubljani 1922.

in se vključila v Fizikulturni odbor Slovenije (Šugman, 1997: 108), katerega programska usmeritev se v svojem bistvu ni kaj dosti razlikovala od programske usmeritve, ki jo je že leta 1919 podal sokolski načelnik dr. Matija Ambrožič: "Po svojem programu je in je vedno bilo Sokolstvo ona narodna inštitucija, ki skrbi za povzdigo telesnih moči naroda [...] Svoje delovanje za telesno vzgojo naroda naj Sokolstvo razširi [...] na oba spola, vse starosti in vse sloje naroda" (Ambrožič, 1919: 15). Polje vednosti o športu je tudi po več desetletnem obdobju in pretečeni svetovni vojni ohranilo vse svoje bistvene ideje, tudi tisto o bratski in enotni skupnosti jugoslovanskih narodov, ki jo je skozi svoje delovanje gradilo sokolsko gibanje:⁹ "Naša demokratična vzgoja sloni na principu bratstva in enakosti, dopovedujoč vsakemu članu in vsaki članici, da je enakopraven in enakovreden član celote [...] Nihče ni med nami prvi in nihče ni zadnji" (Gangl, 1930: 16).

Diskurz bratstva in enotnosti se je še posebej uveljavil znotraj jugoslovanskega vrhunskega športa. Vsak izmed jugoslovanskih narodov se je zamišljal kot del družine, znotraj katere ima vsak otrok svoje posebnosti, ki pa so vsem ostalim sprejemljive in jih kot družino zblizujejo. Te posebnosti so se zrcalile tako v jeziku kot v veri, glasbi, hrani in tudi v telesnih praksah športa. Domene posameznih telesnih praks športa so si jugoslovanski narodi že zelo zgodaj med seboj neformalno razdelili, kar lahko vidimo tudi v Stepišnikovih zapiskih, da je panoga smučanja "[...] že pred vojno začela dobivati značaj slovenskega nacionalnega športa" (1968: 317; poudaril G.S.). Smučanje je v nacionalni predstavi slovenstva vseskozi imelo svoje mesto, ki se je še posebej okrepilo po velikih mednarodnih uspehih slovenskih smučarjev in smučark v osemdesetih letih 20. stoletja. Bojan Križaj, Boris Strel, Veronika Šarec, Mateja Svet, Rok Petrovič in Jure Franko so le nekateri izmed tistih, okoli teles katerih je bilo mogoče zgraditi mit o smučanju kot o slovenskem nacionalnem športu. Med ljudmi se je usidralo verjetje, da Slovenci nosimo smučarsko bit 'v sebi' in da je nadarjenost za takšno telesno gibanje - smučanje 'naši' naciji genetsko pogojena. Kot dokaz nacionalnega karakterja smučanja je največkrat služila odsotnost ali zelo slabi dosežki tekmovalcev iz drugih republik, ki so potemtaka predstavljali tarče posmeha slovenskih medijev, še posebej po osamosvojitvi Slovenije. Komentar olimpijskega smuka, na katerem so slovenske tekmovalke prvič nastopile za samostojno Slovenijo, ki je bil objavljen v časopisu Dnevnik, je porogljivo opisal udeležbo Jugoslovank in s tem poudaril neprimernost telesnih praks smučanja za državljane iz drugih republik: "Včeraj se je poškodovala Jugoslovanka Aljana Boras, ki je nerodno padla in so jo tudi odpeljali v zdravniško oskrbo. Tisti, ki so jo poslali na smuk, naj razmišljajo o svoji odgovornosti. Druga

⁹ Pri tem pa je potrebno poudariti, da je idejo bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov brezpogojno ves čas podpiralo le slovensko sokolsko gibanje, medtem ko je imelo sokolstvo na Hrvaškem in v Srbiji precej bolj nacionalistične težnje oziroma 'plemenski značaj', kot je to označevala oblast v predvojni Jugoslaviji. Leta 1929 sta bili tako ustanovljeni dve plemenski sokolski organizaciji Hrvatski Sokol v Zemunu in Srbski Sokol v Beogradu, ki zaradi nacionalističnih idej nista bili vseh tedanjih oblasti, ki si je prizadevala udeležati jugoslovansko idejo. Jugoslovanska vlada je ravno zaradi ogrožajočih nacionalističnih teženj z Zakonom o Sokolu Kraljevine Jugoslavije razpustila vse telovadne organizacije in ustanovila enotno organizacijo Sokol Kraljevine Jugoslavije (o ustanavljanju Sokola Kraljevine Jugoslavije glej npr. Pavlin, 2002). S tem so bile zadušene nacionalistične ideje, ki so spet postale aktualne v 80. letih 20. stoletja.

Jugoslovanka Vidovičeva je bila bolj previdna in je zasedla z 'naskokom' zadnje mesto" (Dnevnik, 1992: 11). Enostavne telesne prakse smučanja so na ta način postale kulturni tekst, ki je svoje pomene črpal iz nastajajočih oblastnih odnosov, ti pa so z ločevalnimi mehanizmi ljudem pomagali osmisлити novonastale nacionalne razlike, ki so jih združevale v skupnost in jih ločevale od 'Jugoslovanov'. Izražati se je začela ideja, da Hrvati, Srbi in drugi jugoslovanski narodi ne znajo in nikoli ne bodo znali smučati ter niso 'ustvarjeni' za takšna telesna gibanja, po drugi strani pa je bilo samo po sebi umevno, da Slovenci nikoli ne bodo znali igrati nogometa. Različnim telesnim gibanjem je bil tako pripisan nacionalni pomen. Že ko je bila leta 1948 organizirana prva državna nogometna liga, se slovenska nogometna moštva niso uspela kvalificirati, pa tudi v drugi ligi niso dosegala kakšnih vidnih uspehov (Stepišnik, 1968: 330-1). Tako kot mit o smučanju, se je razvil tudi mit o nogometu, ki ne predstavlja dela slovenskega nacionalnega repertoarja in je v domeni ostalih, 'bolj temperamentnih narodov'. Telo je postalo arena nacionalnih bojov in prav v polju telesnih aktivnosti so se začele konstruirati takšne razlike med nacijami, ki so postale neprehodne (o neprehodnih razlikah glej Šumi, 2000). Dokler je funkcioniral diskurz bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov, so bile vse 'razlike' med njimi nepomembne. Kljub temu da Slovenci niso znali igrati nogometa in Srbi niso znali smučati, so z akcijami svojih teles vsak na svojem področju za skupno stvar vsi prispevali najboljše. Slovenci so navijali za nogometno reprezentanco Jugoslavije, čeprav v njej ni bilo nobenega Slovenca, ostali Jugoslovani pa so prav tako navijali za smučarsko reprezentanco Jugoslavije, v kateri so nastopali skoraj izključno Slovenci.

Slikovit primer predstavlja komentar Jožeta Smoleta, takratnega predsednika RK SZDL in enega vodilnih slovenskih politikov ob osvojeni srebrni sarajevski olimpijski kolajni Jureta Franka v veleslalomu: "Vsi Jugoslovani smo ponosni na Frankovo kolajno in uspeh drugih naših smučarjev. [...] Zlasti me je razveselila reakcija domala vse Jugoslavije, saj se je ponovno izrazila izredna zavestna pripadnost naši domovini" (Lenič, 1984: 11; poudaril G.S.). Artikulirana je bila Resnica, da se vsi jugoslovanski narodi lahko identificirajo z uspehom športnika in ga sprejmejo kot lastni uspeh, četudi je telesna praksa smučanja veljala za slovenski nacionalni šport. Vzdušje ob otvoritvi sarajevskih olimpijskih iger priča o tem, da so se slovenski športniki in novinarji v množici Jugoslovanov počutili doma: "Bolj ko so se pred nami razvrščale vrste športnikov, bolj gromko je postajalo ploskanje, pa tudi več vzklikov je bilo slišati. Vse bolj se je širila nekakšna nervoza pričakovanja, čakanja. Na našel! Ko so prišli, se je čulo, da sedimo med svojimi [...] Sicer pa - kaj bi vam opisovali tisto, kar ste videli, saj verjetno ni bilo Jugoslovana, ki vsega tega ne bi gledal bodisi v živo, bodisi v domačem elektronskem okenčku" (Klipšteter, 1984: 9). S tem opisom je Klipšteter neposredno nakazal na proces zamišljanja v jugoslovansko skupnost, ki so ga lahko gledalci pred televizijskimi ekrani doživljali ob spremljanju tisočih teles, katerih pojavnost in akcije je bilo mogoče prevesti v kazalce nacionalnega. Medijski delavci so tako reproducirali in potrjevali hegemoni jugoslovanski diskurz, ki je prevladoval med pripadniki zamišljene jugoslovanske skupnosti. Leta 1984, ko so potekale zimske olimpijske igre v Sarajevu, je bil diskurz bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov še vedno močan, že štiri leta

kasneje pa je bilo mogoče opaziti 'ohlajanje' odnosov med Slovenijo in ostalim delom Jugoslavije. Nekaj dni pred začetkom olimpijskih iger v Calgaryju, 9. februarja 1988, je Jože Smole, ki je še v Sarajevu ob uspehu alpskih smučarjev govoril o zavestni pripadnosti Jugoslaviji, pred Prešernovim spomenikom izrekel konkretno pobudo, da bi Zdravljica uradno postala slovenska himna, kot je bilo povzeto v Dnevniku: "Zdravljica v teh težavnih časih še kako budi, spodbuja in ohranja narodno zavest, potrjuje nacionalno identiteto, poudarja trdoživost našega naroda in to v najbolj pozitivnem smislu. Zato ob njenih zvokih in vselej aktualnih verzih spontano vstajamo, tudi večkrat, če je treba. Ker Zdravljica smo mi vsi" (Mavrič, 1988: 1). Tokrat 'mi vsi' ni več pomenilo vseh jugoslovanskih narodov, ampak le tiste posameznike, ki so se identificirali kot Slovenci. Tudi v medijskem diskurzu je bilo mogoče opaziti, da so nekateri olimpijci, ki niso bili Slovenci, izpadli iz Naše skupnosti, njihove telesne akcije pa so nam postale tuje. Takšni so bili na primer tekmovalci v bobu, ki so prihajali iz Bosne in Hercegovine. V kontekstu so mediji pisali o Jamajčanih, ki so se prvič udeležili olimpijskih tekmovanj: "[...] boba pa še nimajo, podobno kot ga nimajo Jugoslovani. Le-ti svojega odsluženega niso tovorili iz Sarajeva" (Dnevnik, 1988: 6; poudaril G.S.). Takšna implicitna namigovanja na izločenost Slovencev iz skupnosti Jugoslovancev, ki nimajo boba, so kazala na propadanje jugoslovanskega diskurza in na oblikovanje novega hegemonnega diskurza slovenstva. To, da v ekipi boba ni bilo slovenskega tekmovalca, je tudi sami športni panogi onemogočilo vstop v nastajajoči diskurz. Tako je bob skupaj s smučanjem in nogometom postal kazalec slovenskosti oziroma neslovenskosti.

Diskurz o družini jugoslovanskih narodov je na Slovenskem izgubil hegemonno pozicijo, kar se je odražalo tudi v diskurzu vrhunškega športa. Smučanje je v izgrajevanju slovenske nacije postalo eden izmed najvidnejših delov slovenske nacionalne identitete, predstave o elegantnem slalomskem gibanju slovenskih smučarjev pa so ponarodele. Slovenski olimpijski komite in Smučarska zveza Slovenije sta zelo hitro postala člana mednarodnih športnih organizacij in že na olimpijskih igrah v Albertvillu leta 1992 je slovenska reprezentanca nastopila kot samostojna nacionalna država. Prisotnost samostojne Slovenije v mednarodnem prostoru so domači mediji reprezentirali kot dokončno priznanje, da je slovenska nacija enakopravna članica družine, vendar tokrat ne jugoslovanskih, ampak evropskih nacij. Ločevalni oblastni mehanizmi (Foucault, 1999), ki so delovali na ravni telesnih praks športa, so dobili dovolj prostora, da sta se lahko vzpostavila procesa identifikacije in diferenciacije. Skupnost Slovencev je svojo identiteto povezovala z Evropo in se na drugi strani poskušala distancirati od Balkana, nastop slovenskih tekmovalcev na olimpijskih igrah pa je bil predstavljen kot herojsko dejanje, enako kot je bil herojski tudi plebiscit. Športno udejstvovanje je tako postalo simbol slovenske neodvisnosti in polje telesnih praks športa je prevzelo mesto promotorja slovenskosti: "Ko se je naše zastopstvo, v katerem je trobojnico z nenavadno velikim grbom nosil naš svetovni prvak v smučarskih skokih Franci Petek, pojavilo na stadionu, so jo napovedali s komentarjem, da gre za hrabre Slovence. Bila je pospremljena z gromkim aplavzom. S svojo številčnostjo je naša ekipa opozorila tudi na veliko specifično težo, ki ga zimski športi imajo pri nas. Hrvatov ni bilo toliko, a so bili bučni, številčnejše zastopstvo Jugoslavije pa je nastopilo skoraj neopaz-

no [...] brhke Slovenke so stregle s kruhom in soljo ter žganjem, s stopnic pred vhodom v dvorano za slovesnosti pa je skrbel za dobro razpoloženje Alfi Nipič s svojimi glasbeniki. Sandi Čolnik je predstavil Slovenijo in nato naše velike šampione Matejo Svet, Roka Petroviča, Primoža Ulago in kasneje še Bojana Križaja" (Bergant, 1992: 1). V opisu albertvillske olimpijske otvoritvene slovesnosti je Evgen Bergant nanizal vrsto označevalcev, ki sodijo v repertoar 'slovenskih nacionalnih značilnosti': lepe ženske, kruh, sol in žganje, narodna glasba, telesne prakse zimskih športov in nenazadnje šampionski predstavniki hrabre nacije. Avtoritete s področja vrhunškega športa, kot je bil predsednik Slovenskega olimpijskega komiteja Janez Kocjančič, so diskurz slovenske pripadnosti evropski družini v svojih izjavah nenehno potrjevali: "Slovenec pri prvem res samostojnem nastopu v olimpijskih arenah ni spodrsnilo na parketu. Brez zadržkov smo se vključili v mednarodno olimpijsko družino, ki nas je tudi sprejela - take, kot smo, dokončno in, upam, da za vedno. S tem smo slovenski športniki in športni delavci na najneposrednejši način dodali tudi svoj kamenček v barviti mozaik slovenske neodvisnosti in suverenosti" (Kocjančič, 1992: 14).

Mary Douglas (1987) ugotavlja, da institucije pomnijo in pozabljajo, kar se odraža tudi na primeru slovenskega vrhunškega športa. V kolektivnem spominu Slovencev je smučanje ostalo vtisnjeno kot nacionalni šport - to telesno prakso smo poslovenili. Slovenski smučarji v spominu svoje skupnosti ohranjajo herojske pozicije, vendar pa hkrati s tem procesom poteka tudi proces pozabljanja ali strukturalne amnezije (prim. Evans-Pritchard, 1993). Pozabljen je tisti del kolektivnega spomina, v katerem so slovenski športniki s svojimi telesnimi akcijami dosegali kolajne za Jugoslavijo. V medijskih komentarjih z olimpijskih iger so večkrat napadli jugoslovansko prisvajanje slovenskih medalj: "Kako si je gospoda iz smučarske zveze Jugoslavije zamislila delitveno bilanco z ljubimi Slovenci" (Šauta, 1992a: 8). Ostro so bile napadene jugoslovanske želje po prisvajanju 'tuje' lastnine, slovenska javnost pa je bila nenehno opozarjana, da se je potrebno tudi formalno boriti za že dosežene uspehe njenih športnikov, sicer jih svet ne bo priznal kot slovenske: "V času, ko se je Slovenija osamosvajala, je Tanjug poslal v svet enega svojih globokoumnih komentarjev. Če se bo Slovenija odcepila, je pisalo, bodo morali njeni športniki začeti z ničle, kajti vse kolajne, naslovi in lovorike ostajajo v športni zakladnici Jugoslavije. Naj si bo ta misel še tako poniglava, pa ima tu na olimpijskih prizoriščih vendarle svojo praktično implikacijo. V informacijskem računalniškem sistemu je namreč mogoče najti podatke o vseh športnikih, ki nastopajo na teh igrah pa tudi o nekdanjih asih. In v tej datoteki so vsi sedanji slovenski reprezentanti na teh igrah zapisani dvakrat. Enkrat ob kratici Yug in z vsemi rezultati, ki so jih dosegli do sprejetja Slovenije v FIS oziroma druge mednarodne športne zveze, in nato z oznako Slo ter s tistimi dosežki, ki so jih pač iztržili v tem kratkem času. Z drugimi besedami: tudi lanska kolajna Nataše Bokal iz Saalbacha je za računalnik in za ves svet, tako kot je zapisal Tanjug, jugoslovanska, da ne govorimo o kolajnah Bojana Križaja, Mateje Svet in drugih" (Šauta, 1992b: 8). Vendar pa zamišljeni skupnosti Slovencev formalni dogovor o medaljah z Jugoslavijo ni predstavljal nepremostljive ovire, saj so bili dosežki slovenskih smučarjev že v časih Jugoslavije 'slovenski' in je bilo vse ostalo že pozabljeno: "Končno smo tudi Slovenci zakorači-

li v olimpijsko družčino. Seveda smo tam že od nekdaj, tudi kolajne hranimo" (Koren, 1992: 1; poudaril G.S.).

Če so telesne prakse smučanja po osamosvojitvi dobile še močnejšo noto slovenstva, so jo nogometne sprva še bolj izgubljale. Telesne prakse obeh športov, ki so v preteklosti doprinala h krepitvi občutkov jugoslovanstva, so dobile diametralno nasprotno pomeno. Razlike, ki nekoč niso bile pomembne, so postale pomembne. Nogomet je bil največkrat označen kot balkanski šport in uveljavilo se je mnenje, da so tisti, ki v Sloveniji igrajo nogomet, tujci oz. Balkanci. Enostavna telesna praksa je postala označevalec nacionalne pripadnosti. Še posebej je k temu doprineslo to, da je veliko število igralcev v prvi slovenski ligi imelo priimke, ki niso bili skladni s splošno predstavo o nacionalno homogeni državi in so izdajali 'neslovenski izvor' njihovih prednikov. Sokolsko geslo: "Eden narod, ena domovina in eno sokolstvo v njej!" (Gangl, 1930: 13), ki spominja na sorodne nacistične parole in ki je postalo aktualno v časih osamosvajanja Slovenije, v sebi ni našlo prostora za telesne prakse nogometa. Po drugi strani je smučanje na podoben način več let uspešno potrjevalo slovenski primat med nekoč bratskimi narodi in vzpostavljalo verigo ekvivalenc, ki je slovenstvo precej časa uspešno ločevala od balkanstva (prim. Laclau, 2000; Torfing, 1999; Howarth, 2000). Po približno devetih letih pa je bil tudi ta diskurz postavljen na preizkušnjo. V sezoni 1999/2000 je namreč hrvaška smučarka Janica Kostelić začela premagovati slovenske smučarke, dve leti kasneje pa je v moški konkurenci podobno uspelo tudi njenemu bratu Ivici Kosteliću. Mit o smučarski nesposobnosti ostalih jugoslovanskih narodov se je zamajal, a vendarle ni padel. Avtoritete - strokovnjaki s področja smučanja so uspeh hrvaških smučarjev v javnosti 'omilili' z razlagami o bolestno velikih količinah treninga, katerim sta podvržena oba Kostelića, in ki naj bi bile precej večje od količin treningov slovenske reprezentance. Ni pa bilo mogoče zaslediti izjave, da sta hrvaška tekmovalca morda tudi naravno talentirana, kot so vselej bili 'naši' slovenski tekmovalci, in da imata telesno prakso smučanja 'v krvi' kot naši smučarji.

Drugi mehanizem, ki je opravičeval veljavnost mita, je bila številčnost tekmovalcev oziroma tekmovalk. V televizijskih komentarjih ob smučarskih prenosih je bilo pogosto slišati ugotovitve, da imajo Hrvati le eno smučarko in če se slučajno poškoduje, bodo ostali brez predstavnice, medtem ko se v slovenski reprezentanci kaj takšnega ne more zgoditi. Usoda hrvaškega smučanja je bila tako odvisna od enega samega telesa, medtem ko je za slovenskim smučanjem stala množica teles. Tudi vsakič, ko je Ivica Kostelić dosegel boljši rezultat od slovenskih slalomistov, so mediji poudarjali ekipni uspeh Slovencev in na ta način skušali zmanjšati pomen boljšega dosežka enega samega hrvaškega smučarja ter s tem potolažiti lastno nezadovoljstvo in nezadovoljstvo gledalcev. V medijskem diskurzu se je kmalu pojavil svojevrsten mehanizem za ohranjanje smučarskega mita, ko je Igor E. Bergant na finalni slalomski tekmi svetovnega pokala, na kateri je Ivica Kostelić zmagal in osvojil tudi zmago v skupni slalomski razvrstitvi, zamišljeno skupnost Slovencev pomiril z izjavo Kostelića, v kateri naj bi ta priznal: "Sem produkt slovenske šole smučanja." Njegov uspeh je bil tako predstavljen kot uspeh slovenskega smučanja, njegove telesne akcije pa kot 'uvožene' iz Slovenije: "Trener Ivice je namreč že od njegove mladosti Celjan Vincencij Jovan" (TVS 2, 9.3.2002).

Do velikega preobrata pa je prišlo tudi v pojmovanju nogometa. Iznajti je bilo treba novo tradicijo oziroma stari tradiciji pripisati nov pomen za novo slovensko nacionalno skupnost. Za iste telesne prakse smo morali skonstruirati nove pomen, ki so lahko služili nacionalističnim interesom in sovpadali s prevladujočim nacionalističnim diskurzom. Slovenska reprezentanca se je namreč leta 2000 uvrstila na evropsko nogometno prvenstvo, leto kasneje pa še na svetovno prvenstvo, kar je v Sloveniji dvignilo ogromno prahu in diskurz o slovenski telesni nesposobnosti igranja nogometa je bil pred enakim izzivom kot pred njim diskurz o slovenski nadvladi v smučanju. Nenadoma se je zaradi velikega navdušenja začela konstruirati vednost, da je nogomet 'pravi slovenski nacionalni šport'. Počasi, a vztrajno je izgubljal konotacijo balkanstva. Navijaški gesli nogometnih privržencev: "Kdor ne skače ni Sloven'c!" in "Slovenija gre naprej!" sta postali simbola združene nacije, ki se lahko kosa z vsemi ostalimi nacijami - tudi z bivšimi jugoslovanskimi nogometnimi nacijami. V procesu strukturalne anamneze so bile pozabljene pretekle pogoste kritike, da v slovenski reprezentanci igrajo večinoma Neslovenci. Njihov izvor je postal nepomemben in njihovim prej balkansko konotiranim telesnim praksam se je spremenil pomen. Priznan jim je bil prostor znotraj državotvornega diskurza - postali so del zamišljene skupnosti, kar ponazarja tudi izjava predsednika Republike Slovenije ob vrnitvi reprezentance z evropskega prvenstva: "V teh težavnih časih ste s tovarštvom in moralo združili ljudi" (B.M., 2000: 33).

Izjave igralcev in nogometnih strokovnjakov so potrjevale novo Resnico, da Slovenci znamo igrati nogomet in da to telesno prakso v celoti obvladamo. Igralec Mile Ačimović je po tekmi z Norveško na evropskem prvenstvu poudaril: "Razbili smo zadnje dvome, da Slovenci ne znamo igrati nogometa" (Okorn, 2000a: 21). Predsednik Nogometne zveze Slovenije pa je po uvrstitvi slovenske nogometne reprezentance na svetovno prvenstvo dejal, da je s tem "[...] Slovenija postala prava nacija" (TVS 1, 18.11.2001). A kljub temu, da so si telesne prakse nogometa počasi začele utirati pot med 'slovenske športe', nogometnim reprezentantom ni bila priznana nadarjenost, tako kot že prej ni bila priznana Janici in Ivici Kostelić. Kot glavni krivci slovenskega nogometnega uspeha so bile v medijih vseskozi predstavljene 'naravne' lastnosti slovenske nacije: trdo delo, borbenost, požrtvovalnost, želja po napredku, disciplina in vztrajnost. Sledi o kakršnikoli 'naravni' nadarjenosti ali nacionalni vrojenosti telesnih praks nogometa v izjavah akterjev ni bilo najti. Selektor reprezentance Srečko Katanec je tovrstni diskurz vseskozi reproduciral: "Velika motivacija je temelj za uspehe malih ekip. Brez borbenosti in agresivnosti tako majhne države, kot je Slovenija, ne morejo preživeti" (Okorn, 2000b: 20). Nogomet je v državni diskurz vstopil kot simbol prizadevnosti slovenske nacije, da izboljša svoje dosežke tudi na tistih področjih, za katere ni 'naravno talentirana'. Pomen nogometa se je korenito spremenil iz označevalca tujosti v označevalca uspešnosti slovenske nacije, ki ji s trdom lahko uspe tudi nemogoče in si lahko podredi tudi tiste telesne prakse, ki so se ji vedno zdele tuje.

Zaključek: podrejanje individuumov nacionalni ideji prek telesnih praks športa

Telesne prakse športa prevzemajo simbolne pomene, ki postanejo del repertoarja nacionalnega državnega diskurza. Športniki so podvrženi temu diskurzu oziroma si jih oblast prek njihovih telesnih praks podredi kot idealne pripadnike nacije. Njihove uspešne telesne akcije medijski delavci opisujejo kot uspehe Slovenije, slovenske nacije in vseh Slovencev. S tem je prek telesnih praks omogočen potencialen prenos uspeha posameznega športnika na vsakega pripadnika nacionalne zamišljene skupnosti. Telesa športnikov funkcionirajo kot možno mesto v diskurzu, s katerim se lahko identificirajo vsi ostali pripadniki zamišljene nacionalne skupnosti. Institucija športa telesne dosežke vrhunskih športnikov predstavlja kot enkratne dogodke, ki postanejo del nacije in njene zgodovine. Institucije v tem oziru pomnijo in kategorizirajo (Douglas, 1987), kar se še posebej jasno odraža v vrhunskem športu. Izidi nastopov državnih reprezentanc so postali sestavni del almanahov, ki vsebujejo najpomembnejše dogodke preteklega leta. Rekord kot najvišji možni dosežek v športni panogi že v samem latinskem izvoru besede *recordari* - priklicati nazaj k srcu - kaže na njegovo funkcijo ohranjanja pred pozabo. Tudi telesne akcije športnikov na tekmovanjih postanejo del spomina zamišljene skupnosti. Uspehi so pogosto opisani kot zgodovinska zmaga, zgodovinski dosežek, zgodovinski uspeh in podobno. Oto Giacomelli je npr. prispevek o neuspehu skakalcev slovenske državne reprezentance na olimpijski ekipni tekmi v Lillehammerju naslovil z "Nemški nastop za zgodovino, Slovenija pa komaj deveta" (1994: 12; poudaril G.S.). Športni neuspeh telesnih akcij članov reprezentance je bil na tak način poosebljen s celotno nacijo, v podnaslovu pa se je odražal še drugi pomemben element za konstruiranje nacije in njenega spomina, in sicer pozabljanje: "Slovenski nastop je treba čim prej pozabiti" (ibid.; poudaril G.S.). Gre za mehanizem strukturalne anamneze, pri čemer so športni uspehi vzpostavljeni kot zgodovinski pomniki nacionalnega uspeha, neuspehi pa obsojeni na pozabo in odtegnitvijo mesta v kolektivnem nacionalnem spominu.

Telesne prakse športa tako vstopajo v nacionalni diskurz in športniki s svojimi telesnimi akcijami, ki so posledica sistematičnega in dolgoletnega discipliniranja teles, transformirajo svoja telesa in telesa gledalcev v telesa pripadnikov nacije. Ta proces pa lahko na eni strani skupnost združuje - kot v primeru jugoslovanskega gibanja bratstva in enotnosti, ali razdružuje - kot v primeru slovenskega osamosvojitvenega gibanja. Identifikacija naključnega individua s predstavo športnika tako pomeni podreditev položaju pripadnika skupnosti ali z drugimi besedami: na takšen način so telesa individuov podvržena nacionalnemu diskurzivnemu režimu, ki jih transformira v nacionalna telesa.

LITERATURA

- Ambrožič, Matija (1919): Sokolstvo kot velika narodna institucija za telesno in нравstveno vzgojo. Sokol: glasilo slovenske sokolske zveze 1 (1/2): 15-21.
- Anderson, Benedict (1998): Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Barth, Frederic (1998 [1969]): Introduction. V Frederic Barth (ur.), *Ethnic Groups and Boundaries*, 9-38. Prospect Heights: Waveland Press.
- Bergant, Evgen (1992): Albertville: otvoritev tretje razsežnosti. Delo 34 (35): 1.
- Bloudek, Lev (1919): K ustroju Sokolske Zveze SHS. Sokol: glasilo slovenske sokolske zveze 1 (3/4): 57-60.
- Burr, Vivien (1995): *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Cashmore, Ellis (1996): *Making Sense of Sport*. London: Routledge.
- Clarke, John in Chas Critcher (1985): *The Devil Makes Work: Leisure in Capitalist Britain*. London: Macmillan.
- Dnevnik (1988): Otvoritev za dolg spomin. Dnevnik 38 (44): 6.
- Dnevnik (1992): Nataša meri med deseterico. Dnevnik 42 (41): 6.
- Douglas, Mary (1987): *How Institutions Think*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Evans-Pritchard, Edward (1993): Ljudstvo Nuer: opis načinov preživljanja in političnih institucij enega izmed nilotskih ljudstev. Ljubljana: Škuc.
- Foucault, Michel (1999): The Subject and Power. V Brian Wallis (ur.), *Art after modernism: rethinking representation*, 417-32. New York: The New Museum of Contemporary Art.
- Foucault, Michel (2001 [1972]): Truth and Power. V Collin Gordon (ur.), *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, 109-33. New York: Pantheon Books.
- Gangl, Engelbert (1919): Zmaga - svoboda. Sokol: glasilo slovenske sokolske zveze 1 (1/2): 1-4.
- Gangl, Engelbert (1930): Sokolska knjižnica 9: O sokolski ideji. Ljubljana: Jugoslovenska sokolska matica.
- Giacomelli, Oto (1994): Nemški nastop za zgodovino, Slovenija pa komaj deveta. Delo 36 (43): 12.
- Hall, Stuart (1997): The work of representation. V Stuart Hall (ur.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, 13-74. London: SAGE Publications.
- Hobsbawm, Eric (1993): Mass-Producing Traditions: Europe, 1870-1914. V Eric Hobsbawm in Terrence Ranger (ur.), *The invention of tradition*, 263-308. Cambridge: Cambridge University Press.
- Howarth, David (2000): *Discourse*. Buckingham: Open University Press.
- Juvenal, Decimus Junius. (1999). *Satire X*. V G. G. Ramsay (ur.), *Juvenal and Persius*, 192-220. Cambridge: Harvard University Press.
- Klipšteter, Otmar (1984): Pobeljena prazničnost v Sarajevu. Dnevnik 34 (38): 9.
- Kocjančič, Janez (1992): S slovensko zastavo, a brez himne. Delo 34 (45): 14.
- Koren, Miran (1992): Važno je zmagati! Delo 34 (32): 1.
- Kovačič, Janko (1919): Telovadba v sokolskem društvu. Sokol: glasilo 1 (1/2): 30-1.
- Kren, Jan (1931): Sokolska knjižnica 7: Cilj sokolskih teženj. Ljubljana: Jugoslovenska sokolska matica.
- Laclau, Ernesto (2000): Constructing Universality. V Judith Butler, Ernesto Laclau in Slavoj Žižek (ur.), *Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues of the Left*, 281-307. London: Verso.
- Lapchick, Richard E. (1996): The modern Olympic Games: A Political Cauldron. V Richard E. Lapchick (ur.), *Sport in Society*, 253-71. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Lenič, Boris (1984): Kolajna - plod dolgotrajnega dela. Dnevnik 34 (44): 11.

- Mavrič, Nada (1988): Zdravljica - slovenska himna. Dnevnik 38 (39): 1.
- Mrvoš, Niko (1932): Sokolska knjižnica 9: Pogledi i misli dr. Miroslava Tyrša. Ljubljana: Jugoslovenska sokolska matica.
- Načelni in obvezni sklepi (1919): Informativni sestanek zastopnikov slovenskega sokolstva dne 6. prosinca v Narodnem domu v Ljubljani. Sokol: glasilo slovenske sokolske zveze 1/2 (1): 10-14.
- Okorn, Jože (2000a): Presenečenje in osmoljenci. Dnevnik 50 (169): 21.
- Okorn, Jože (2000b): Sandi Knavs v bolnišnici. Dnevnik 50 (158): 20.
- Rowe, David (1999): Sport, Culture and the Media. Buckingham in Philadelphia: Open University Press.
- Slovenec (1924): Pariška olimpijada. Slovenec: Političen list za slovenski narod 52 (166): 5-6.
- Stepišnik, Drago (1968): Oris zgodovine telesne kulture na Slovenskem. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Stepišnik, Drago (1974): Telovadba na Slovenskem. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Šauta, Borut (1992a): Jugoslovani razkrili svoje velike appetite. Delo 34 (41): 8.
- Šauta, Borut (1992b): Naša prva kolajna je bila tako blizu. Delo 34 (42): 8.
- Šugman, Rajko (1997): Zgodovina svetovnega in slovenskega športa. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Šumi, Irena (2000): Kultura, etničnost, mejnost: Konstrukcije različnosti v antropološki pre-soji. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Torring, Jacob (1999): New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Žižek. Oxford: Blackwell Publishers.
- Uлага, Drago (1976): Telesna vzgoja, šport, rekreacija. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Weber, Max (1968): Protestantska etika i duh kapitalizma. Sarajevo: Izdavačko preduzeće Veselin Masleša.
- Zaletel, Vinko (1933): Zgodovina telesne vzgoje in sokolstva. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

TELEVIZIJSKI VIRI

- TVS 2 (9.3. 2002): Finale svetovnega pokala v slalomu za moške.
- TVS 1 (18.11. 2002): Odmevi.